

סימן נט

חשיבות הילודה בעם ישראל

ואימתי נצטוו ישראל במצוות הנישואין ובפרייה ורבייה

י"ט בשבט תשע"ט

שהיה עמרם ראש הסנהדרין ע"ש, ומ"מ לא מצינו שנצטווה בעוד מצוות, ובזוהר שם איתא וילך איש דא עמרם וכו'. ובת קול נחתת ואמרה ליה לאיזדוגי בה ע"ש. ואולי נצטווה על פרייה ורבייה ובסוטה (דף י"ב ע"א) איתא עמרם גדול הדור היה וכיוון שפירש מאשתו עמדו כולן ופירשו וכו' ע"ש אמרה לו מרים אבא גזירתך קשה משל פרעה וכו'. ש"מ שנצטווה על זה ומסתמא היה להרמב"ם מקורות מחז"ל מה שנעלם ממנו. עיי"ש.

ואכן כסברת ערוה"ש כתב המהרי"ץ על הגמ' סוטה (דף י"ב ע"א) "וילך איש מבית לוי" להיכן הלך? אמר רב יהודה בר זבינא שהלך בעצת בתו. תנא: עמרם גדול הדור היה, כיון שראה שאמר פרעה הרשע 'כל הבן הילוד היארה תשליהו' אמר: לשווא אנו עמלים, עמד וגריש את אשתו. עמדו כולן וגרשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גוזר על הזכרים ועל הנקבות. פרעה לא גזר אלא בעוה"ז, ואתה בעוה"ז ולעוה"ב. פרעה הרשע ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בוודאי שגזרתך מתקיימת, שנאמר 'ותגזור אומר ויקום לך'. עמד והחזיר את אשתו. עמדו כולן והחזירו את נשותיהן. 'ויקח' ויחזיר מיבעי ליה, אמר רב יהודה בר זבינא שעשה לו מעשה ליקוחין הושיבה באפריון ואהרן ומרים מרקדין לפניו, ומלאכי השרת אמרו 'אם הבנים שמחה'". על גמרא

א. אימתי נצטוו ישראל על קידושין וגירושין

הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ט ה"א) סוקר את כל המצוות שנצטוו אדם הראשון, נח והאבות, עד מתן תורה שבו נצטוו כל ישראל במצוות התורה. וכך לשון הרמב"ם: "על ששה דברים נצטוו אדם הראשון וכו' הוסיף לנח אבר מן החי וכו'. וכן היה הדבר בכל העולם, עד אברהם נצטוו יתר על אלו במילה, והוא התפלל שחרית. ויצחק הפריש מעשר, והוסיף תפילה אחרת לפנות היום, ויעקב הוסיף גיד הנשה, והתפלל ערבית. ובמצרים נצטוו עמרם במצוות יתרות, עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו".

נושאי הכלים על הרמב"ם התקשו למצוא את מקורותיו של הרמב"ם לדבריו – וכי היכן מצינו שעמרם נצטווה במצוות יתירות? וכך כתב הכס"מ (שם): "צ"ע היכא מייתי לה". וכ"כ הרדב"ז (שם) "לא נתבאר מה הם המצוות אשר נצטוו בהן". וכן הקשה ערוה"ש העתיד (הלכות מלכים סי' ע"ח ס"ד) וז"ל: "ולא ידענו מקורו שעמרם נצטווה במצוות יתירות, ואי משום דאמרין ביומא (דף כ"ח ע"ב) מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו ובמצרים היתה ישיבה ומסתמא היה עמרם ראש הישיבה, אולי עסקו בתורת מצות בני נח ומילה וגיד הנשה ומעשר ותפילה. ובמדרש ריש פרשה שמות איתא

לישראל בענייני קידושין נישואין וגירושין נצטוונו כבר במצרים ע"י עמרם עוד לפני מתן תורה. ולפי"ז צריך לומר, שמה שכתב הרמב"ם "קודם למתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו... ותהיה לו לאשה" – כוונתו לקודם שנצטווה עמרם. וכמו שבמצרים נצטוונו ע"י משה על החדש ועל תפילין ובמרה נצטוונו על השבת ועל הדינין – והכול נחשב לזמן מתן תורה, ה"ה במצוות הקידושין והגירושין שנצטווה בהן עמרם. עוד אפשר לתרץ, שכמו שבמצוות מילה שנצטווה בה אברהם, התוקף המחייב את עמ"י במצווה זו חל במעמד הר סיני, ה"ה במצוות הקידושין והגירושין – אע"פ שקיבלנו אותם קודם מתן תורה ע"י עמרם, תוקף החיוב של עם ישראל במצווה זו הוא דווקא ממעמד הר סיני.

כמהרי"ץ חיות כתב ה'מדרש חפץ' לרבי זכריה בן שלמה הרופא (שמות פ"ב פסוק ד'): "עמד עמרם ובית דינו וגירשו נשותיהן... מיד הלכה מרים אצל אביה ואמרה גזרה שלכם קשה משל פרעה... עמדו והחזירו נשותיהן שנאמר 'ויקח לוי' בליקוחין. וזה הוא שאמרו ונצטוו במצרים במצוות – זו מצוות נישואין וגירושין".

וכ"כ בשו"ת מקום שמואל לרבי שמואל בן אלקנה מאלטונה (סי' כ"ג) ואף כמהרי"ץ חיות הזכירו בדבריו.

ב. מדוע עמרם היה צריך להתגרש?

אף אם נאמר שעמרם תיקן את מצוות הקידושין והגירושין, מכך שמצינו בגמ' בענייני גירושין וליקוחין לשם נישואים, מ"מ קשה לשם מה היה צריך עמרם להתגרש

זו כתב כמהרי"ץ חיות (ד"ה גמ' מלמד שעשה לה מעשה לקוחין) נ"ב מכאן הוציא הרמב"ם ז"ל דבריו שכתב פ"ט מהלכות מלכים הל"א ובמצרים בימי עמרם נצטוו ישראל במצוות ומרן הכס"מ כתב שם דנעלם לו המקור לדבריו, אולם מהך דדרשו חז"ל שעמדו כלם וגרשו נשותיהן ועוד דרשו שעשה בה מעשה לקוחין. וקודם מתן תורה לא היו צריכים לא גירושין ולא לקוחין. עיין רמב"ם פ"א מהלכות אישות, קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק רצה הוא והיא היה בועלה, משנתנה תורה נצטוו על הקידושין, ולקוחין אלו מצוות עשה. וכאן ג"כ אמרו דעשה בה מעשה לקוחין מכלל שנצטוו על הקידושין ועל הגירושין בזמנן. ועיין שו"ת מקום שמואל סי' כ"ג שכתב ג"כ כיוצ"ב".

המהרי"ץ חיות למד מדברי הגמ' בסוטה: "עמד וגירש את אשתו", "עמד והחזיר את אשתו", וכן "שעשה לו מעשה לקוחין" – שכבר בזמנם היו מצוות הנישואין והגירושין קיימות, ולכן אף מצוות מחזיר גרושתו הייתה קיימת.

ואמנם אף קודם לכן מצינו בבני נח את המושג נישואין וגירושין, וכפי שרמזו כמהרי"ץ חיות לרמב"ם ריש הלכות אישות שכתב "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה, מכניסה לביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה", וכפי שמצינו בספר בראשית פרשת וירא לגבי אבימלך "השב אשת האיש" (בראשית כ' ז'), ובפרשת יוסף ועוד, אלא ששם פעולת הנישואין והגירושין היו בהסכמה הדדית בלבד, ובדיני ישראל צריך עדים ודרך להתקדש ולהינשא וכן גט וכיוצ"ב. ומבין כמהרי"ץ חיות שמצוות אלו המיוחדות

להזקק בפריה ורביה, שלא יהא הקב"ה עוסק בחורבן העולם והוא בונה וכן עשה יוסף וכו' עיי"ש.

וכן כתב בפני משה על הירושלמי (שם פ"א ה"ו) והמתנות כהונה על המדרש רבה (בראשית פרק ל"א סי"ב). וכ"כ בדעת זקנים עה"ת (פרשת נח פ"ז ז). וא"כ חוזרת השאלה מדוע עמרם היה צריך לגרש את אשתו.

שמא תאמר שחשש עמרם שהציבור לא יעמוד בגזירה זו, לפרוש מן האישה, ורבים יבואו לידי הולדה, עדיין קשה, שהרי אותו חשש עדיין קיים, שמא רבים לא ישמעו בקולו ולא יגרשו את נשותיהם. ובייחוד שהגירושין לא היו מחוסר אהבה אלא מאילוף. ואכן עיין בחת"ס בחידושי לתורה (תורת משה פ"ב פסוק א') שכתב שלא עמדו בגזירה זו חלק מן העם, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא לשם מה הגירושין שהנהיג עמרם, הרי אפשר להימנע מפו"ר, כשם שנהגו יהודים רבים בשעות גזירה'א.

מאשתו? והרי אם החשש היה "לשואו אנו עמלים" בגלל גזירת הריגת הזכרים, א"כ שיפרשו מחיי אישות, ובכך לא תהיה ילודה. וכן הקשה שו"ת מקום שמואל (שם) וז"ל: "וקשיא ליה להרמב"ם דלאיזה עניין וצורך היה הגירושין האלו בגט גמור, דלא היה להם אלא להפריש מנשותיהן, וגט גמור למה?"

ואכן מצאנו מקורות בחז"ל לזמנים מסוימים שבהם יש מצווה להימנע מתשמיש המיטה, כדוגמת הגמ' בתענית (דף י"א ע"א) "אמר ריש לקיש אסור לאדם לשמש מיטתו בשני רעבון שנאמר וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב". ובטעם הדבר כתב רש"י (שם ד"ה אסור) שאסור לשמש מפני שצריך לנהוג צער בעצמו ובכך להשתתף בצער הציבור. ובמאירי (שם) הביא מהירושלמי שלא יהא הקב"ה עוסק בחורבנו של עולם והוא בונה. וכן משמע במדרש תנחומא (נח סי' י"א) שכתב על נח שהיו אסורים בתשמיש המיטה בשותם בתיבה. "למה? שבשעה שהעולם נתון בצרה ובחורבן אסור לאדם

א. ועיין בשו"ת אגרות משה (בהקדמה לחלק ט') דברים מבהילים על המחבר וז"ל הכותב: "בעירנו ליובאן אחרי שעלה בידנו בחסד השי"ת לתקן מקוה בימי הגזרה בבית המרחץ של המושלים באופן שלא הכירו שהוא מקוה כשר אירע שהתחילו להחם המרחץ רק בשבת והבלן היה ישראל וממילא גם המקוה הוחמה בתערובות חמין שהוחמו בשבת על ידי ישראל, ונשאלתי אם רשאות הנשים לטבול בה והוא שעת הדחק גדול שאין מקום אחר לטבול שם" (אגרות או"ח ח"א סימן קכ"ו) בשנת תרצ"ב סגרו השלטונות את המקוה שבליובאן, לטענתם מחמת החשש לבריאות הציבור מרחיצה במבנה לא היגיני, הרסו את הבניין ובנו תחתיו מרחץ שהיה אמור לשמש גברים ונשים יחד. צניעות ומוסר משפחתי נחשבו בעיני המהפכנים כשריד של השלטון הקודם. רבנו נטל עצה ממה שדרשו רבותינו (שמו"ר פ"א כ"ח) על 'וירא בסבלותם', ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר. שם נפשו בכפו פנה אל שלטונות העיר ואמר להם: אינני בא לחלוק על עקרונות המוסר החדש שלכם, יתכן שהם טובים עבורכם. היהודים מכל מקום הם עם שמרני שלא יוכל לחיות עם עקרונות כאלה, וודאי שלא בדור הזה. לכן אם הרחצה תהיה משותפת לגברים ונשים, היהודים לא יתרחצו כלל, ותפרוצנה בעיר מחלות מדבקות. לכן צריך לאפשר רחצה נפרדת לפחות פעם בשבוע. השלטונות קבלו את הטענה והסכימו לכך. אחד המהנדסים הממונים שם הסכים לעשות בסתר שינוי בדרך אספקת המים למרחץ על פי הוראות רבנו כך שאפשר היה להכשירו כמקוה בשעת הדחק. רבנו

ועוד, בגמ' בכתובות (דף ל"ט ע"א) מובאת סוגיית ג' נשים משמשות במוך (לדעת ר"מ), ואחת מהן היא מינקת, והחשש הוא שמא תתעבר וייפסק החלב בדדיה ויסתכן התינוק. ואף חכמים שחלקו בעניין והתירו לשמש כדרכה, הסבירו דבריהם מטעם "שומר פתאים ה' – במקום שלא שכיחא היזקא". אך משמע שאם כן היה שכיחא היזקא, היו רבנן מודים לר"מ שתשמש במוך ובכך תימנע התעברותה ולא יסתכן בנה היונק. וכן פסק ביש"ש (יבמות פ"א) בשעת הדחק. וכ"כ בשו"ת חמדת שלמה (סי' מ"ו) וכן בשו"ת צמח צדק (אה"ע סי' פ"ט) וכן בשו"ת תורת חסד (אה"ע סי' מ"ד) ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' נ"ח) ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"א אה"ע סי' ע') ובאחיעזר (ח"א סי' כ"ג) ובשו"ת חלקת יעקב (אבה"ע סי' נ"ח-ס'). וכן כתב החזו"א (אה"ע סי' ל"ז) דבמקום סכנה יש להתיר. וה"ה למעוברת שאם היה שכיחא היזקא לעוברת היה מותר לה לשמש במוך. וא"כ לשם מה היה צריך עמרם וכל דורו לגרש נשותיהן, והרי יכלו לשמש במוך ובכך למנוע ילודה. ואמנם אינו דומה סיכון של תינוק חי (מינקת) לתינוק

שעוד לא נולד (כישראל במצרים בזמן גזירת פרעה) אך עדיין סיכון רחוק לעובר קיים (שמא תעשה עוברת סנדל) יכול להשתוות לסיכון חיים של כל התינוקות הזכרים שיוולדו, לכה"פ טרם מתן תורה. ואף אם נחלק ונאמר שאינו דומה כי עוברים אלו עוד לא נוצרו בעולם, סוף סוף יש סיכון להוריהם אם ייתפסו עוברים על החוק ולא הורגים את הזכרים על האובניים, ועמרם ידע שישאל רחמנים ובוודאי לא ישמעו בקול פרעה ויסתכנו בנפשם, ואם כן עצם הכניסה להיריון היא פיקו"נ עבור ההורים, לכה"פ כמו ההיתר של קטנה לשמש במוך אילו היה שכיחא היזקא כדאיתא בגמ' (שם). ובכה"ג בגזירת פרעה - שם ודאי היה שכיחא היזקא, ובזה כל הפוסקים הנ"ל התירו. ואף החולקים (שו"ת רעק"א קמא סי' ע"א, חת"ס יו"ד סי' קע"ב), נראה שקודם מתן תורה אף היו מתירים זאת, ועמרם היה קודם מתן תורה ולשם מה היה צריך להתגרש דווקא?

ג. הגדרת הנישואין בעמ"י והעילה לגירושין

ונראה לתרץ ולבאר עפ"י שו"ת מקום

כתב שתי תשובות לאחיו הגאון רבי מרדכי הי"ד על אפשרויות בניית מקווה בשעת הדחק, ונדפסו באגרות יו"ד ח"א סימן קי"ט וק"כ.

השמועה – שיכלה להיות מועברת רק בסתר כמובן – על מקוה כשר בליובאן פשטה כאשר ברחבי פלך מינסק. היה זה המקוה היחיד בכל רחבי הפלך. ונשים שהיו אמונות על טהרת המשפחה ולא היו יכולות בצוק העיתים להשיג כלי רכב היו הולכות לפעמים שלשה ימים לכל כיוון כדי להגיע למקוה. הרבנית שהיתה רגילה למקוה שנבנה בכל החומרות וההידורים לא טבלה במקוה זה שסידוריו החדשים התאימו רק לשעת הדחק. מכל מקום הורה רבנו לרבנית לטבול במקוה מדי חודש משום מראית העין. כך שהם פרשו זה מזו למשך חמש שנים, עד שלהי תרצ"ו כאשר עזבו את רוסיה. כמה מתלמידיו שנודע להם הדבר בקשו גם הם לנהוג בחומרא זו, ורבנו הורה להם שאסור להם לנהוג כך. לדבריו הרבנית נישאה כשהשנים היו כתיקונן, ולכן קבלה על עצמה את כל החומרות דיני טבילה. ברם נשות התלמידים נישאו להם בזמנים הללו, שאי אפשר לנהוג בהן חומרות כלל, ולא נישאו על דעת לנהוג חומרות או לפרוש, ולכן אין הם רשאים להחמיר על נשותיהם". ודון מיניה מדוע עמרם לא צווה לפרוש מנשותיהן ולהסתפק בכך.

שמואל (הובא לעיל) והמהרי"ץ חיות (שם), דכיוון שעמרם הוא הראשון שנצטווה מפי הגבורה על מצוות נישואין וגירושין, ולפי ערוה"ש (שם) אף על מצוות פרייה ורבייה, והוא ציווה את עמ"י על מצוות אלו, לכך רצה עמרם להגדיר את מהות מצוות הקידושין והנישואין, ומתוך כך לבאר ג"כ את הסיבה והעילה לגירושין בעת הצורך. ונבאר זאת ביתר פירוט.

המהרי"ץ חיות הזכיר את הרמב"ם ריש הלכות אישות (פ"א ה"ד) כפי שכתב "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא, נותן לה שכרה ובוועל אותה על אם הדרך והולך לו. וזו היא הנקראת 'קדשה', משנתנה תורה – נאסרה הקדשה שנאמר 'לא תהיה קדשה מבנות ישראל' לפיכך כל הבוועל אשה לשם זנות בלא קידושין – לוקה מן התורה, מפני שבעל קדשה".

רואים מדבריו, שלאחר מתן תורה לישראל נאסרו קשרי אישות בין איש לאשה בלא קידושין. ואם כדברי המהרי"ץ חיות בדעת הרמב"ם, שעמרם נצטווה על הקידושין והגירושין, וא"כ חלק קטן מהמצוות כבר ניתנו במצרים – ולגבי אותן מצוות 'חיובן מסיני' חל כבר בעת ציווין, קודם מעמד הר סיני בפועל, כמדויק בדברי הרמב"ם "ובמצרים נצטוו עמרם במצוות יתירות, עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו" (מלכים י"א א'). משמע שמשה השלים את המצוות, ותחילתן נצטוו במצרים (כמצוות פסח, תפילין, שבת ודינים שנצטוונו במרה). א"כ מהרגע שעמרם ציווה על קידושין וגירושין נאסר לבעול אשה לשם זנות, אא"כ קידשה כדת.

ואף לפני מצרים היה קיים מושג של נישואין

איסור אשת איש היה קיים, וכפי שכתב הרמב"ם (שם א' א') "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא אותה, מכניסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו, ותהיה לו לאשה, כיוון שנתנה תורה, נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחילה בפני עדים ואח"כ תהיה לו לאשה, שנאמר 'כי יקח איש אשה ובא אליה'". כלומר, מה שהתחדש כשניתנה תורה (כלומר, מאז עמרם) שנצטוונו על קידושין ונישואין – לקדש בעדים ובדרכי הקניין.

ומהי מהות הנישואין עפ"י התורה? נראה שדבר זה מבואר בתורה בנישואין של הזוג הראשון בעולם "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב' כ"ד), וכתב שם רש"י (ס"ה לבשר אחד) עפ"י הגמ' סנהדרין (דף נ"ח ע"ב) "לבשר אחד – הוולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד". ואף שהיה אפשר להבין מדברי הרמב"ן שמהות הנישואין היא עצם הקרבה בין האי ואשתו, וזאת ממה שכתב הרמב"ן (שם ד"ה על כן יעזב): "והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם", אעפ"כ הבין רש"י שעיקר האיחוד בין האיש לאשה נוצר דווקא ע"י הולד המשותף שיש בו קשר דם של האיש והאשה. ונראה להסביר, שאף רש"י מודה לדעת הרמב"ן, שהאיש בנישואין לאשתו צריך להרגיש קרוב אליה יותר אפי' מאביו ואימו, אלא שרש"י, עפ"י חז"ל, רצה לחדש שאדרבה בזכות הולד המשותף לשניהם, הוא הוא המחבר ביניהם והוא היוצר בהם את אותה הדבקות שהרמב"ן ביאר.

וכנגד רוחות זרות הבאות שלא מכם בית ישראל המנסות לטעון טענות שקודם יש

שהקשר האישותי הוא קדושה וחלק ממצוות הבית, ולא כתפיסות גויות נוצריות הרואות בכך טומאה. וכדי להדגיש זאת הורה בהוראת שעה לגרש את אשתו.

ג. החידוש השלישי שלימד אותנו עמרם הוא, שלב הנישואין הוא מצוות "פרו ורבו" והוא היסוד ל"ודבק באשתו והיו לבשר אחד". לכן כגזר פרעה על הבנים הזכרים להורגם ביאור ולא ניתן היה להביא ילדים לעולם "עמד וגרש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן" לאמור, בלא ילודה אין ערך לנישואין.

ואע"פ שבזמנים אחרים הורו האחרונים כדברי הגמ' ביבמות (דף י"ב ע"ב) והגמ' בכתובות (ל"ט ע"א) בסוגיית ג' נשים משמשות במוך, וכדברי הפוסקים שהבאנו לעיל, שבשעת סכנה להתעברות התירו בדרכים מיוחדות להתייחד תוך כדי מניעת הריון, מ"מ עמרם שחידש את מצוות הקידושין והגירושין (מהרי"ץ חיות לעיל) ומצוות פו"ר (ערוה"ש לעיל), רצה ללמד את עמ"י את הגדרת מצוות הקידושין והנישואין – שכל קדושתה של מצווה זו נובעת ממטרתה לפרות ולרבות וליישב את העולם. ולכן רצה לחנך את העם שכאשר אסור ללדת ילדים, כביכול אין טעם לנישואין, ולכן "עמד וגרש את אשתו".

ואמנם למרות שלדורות לא נקבעה הלכה כן, וודאי שיש ערך גם לנישואין שלא זכו לפרי בטן וכן לנישואים שניים לאחר גיל הפוריות וכיו"ב, אין מקרים חריגים אלו מפקיעים את עיקר הטעם בכלל המצווה. וכדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל "האידיאל של הרבות החיים, העלאת אור החיים, זהו היסוד העקרי הנותן את הערך הטהור לחיי הקדושה. זהו המבדיל את הקדושה מן הטומאה, את טהרת

לטפח את הזוגיות בין בני הזוג ולכן מוכרחים לדחות את הילודה, חז"ל מלמדים אותנו את ההיפך – "הוולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשם אחד". הוי אומר, האחדות הזוגית מתעצמת במלא עוזה דווקא ע"י הוולד שנולד מקשר דם של האב והאם ועצם חיותו מחברים בין האיש והאשה ועושים אותם לאחד ממש.

ולפי דברינו, עמרם שהיה גדול הדור במצרים (כדברי הגמ' בסוטה דף י"ב ע"א) וחידש את מצוות הקידושין והגירושין, רצה ללמד את עמ"י מהי הגדרת הקידושין והנישואין, מה מהותם ומה העילה לפירוק המשפחה ע"י גירושין.

נמצאנו למדים עפ"י הרמב"ם, יסודות חשובים ממצוות הקידושין והנישואין שנצטוו בה עמרם כדלקמן:

א. אין היתר לחיי אישות ללא מחויבות של קידושין ונישואין ("קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא, נותן לה שכרה וכו' משנתנה התורה נאסרה" אישות פ"א ה"ד).

ב. אין נישואין ללא חיי אישות, ולכן עמרם שהביא את מצוות הנישואין לעמ"י, כשראה שפרעה גזור גזירות נוראיות של "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר "לשוא אנו עמלין, עמד וגירש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן" (גמ' סוטה י"ב ע"א). ואע"פ שבזמנים אחרים במצבים דומים יורו חז"ל לא לשמש מיטתו בימי זעם (כפי שפסק המאירי בגמ' תענית י"א ע"א עפ"י הירושלמי שם והתנחומא בנח סי' י"א), ולא להצריך גירושין אלא לנהוג כבימי נדתו של אשתו, מ"מ, עמרם שהביא את מצוות הנישואין לעולם, רצה ללמד את עמ"י את יסוד מצוות הנישואין, ולחנכם וללמדם

הוא זה שחידש ולימד את יסוד המשפחה בישראל.

ד. מדוע דווקא ישראל נצטוו על פרייה ורבייה?

בכך מובן מדוע מצוות פו"ר שנצטוו בה אדם הראשון ונת, אעפ"כ לדורות, נצטוו בה רק ישראל בלבד. וכדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל: "מצוות פו"ר מורה על ההכרה האמתית, שהעולם נוצר לתכלית טובה והגונה ומעולה, ע"כ ראוי להרבותו וליישבו, ולהוציא מדעת הכופרים המתקשרים אל הרע והמקרה, שהם מצטערים על המציאות. אמנם כדי להבין שתכלית הבריאה בטובה לא תצא כ"א לפי גודל הצדק שימצא במין האנושי, אבל המציאות האנושית לפי ההזדקקה החומרית אינה ראויה להיות שואפת לה, ע"כ היא מיוחדת לישראל ולא לב"נ, שהם די להם להתנהג כטבעם, ואם יבדל אדם רע מתכונתו מהרבות כיו"ב בעולם, אין הפסד לכלל המציאות בזה, כי רק פרי הטוב הוא התכלית המכוונת". (פנקסי ראייה ח"א בויסק כ"ח)

והוסיף וכתב: "גדולת ערך מצות פרייה ורבייה תכיר רק תוה"ק, מפני הידיעה האלהית על אור יקרת החיים העתיד לבא בעולם, ושהם הולכים ומתפתחים ע"י בני אדם העובדים כל אחד חלקו, וכל שיתרבה עובד אחד אין חקר לחשבון הקירוב ותוספת הטובה שמביא אל העתיד הטוב, שהכל ירגישו אז שהחיים המה טובה גמורה, והמחסר עובדים מאחר את הטובה וממעטה. מיעוט הטובה ואיחורה גורם ודאי שנמשך יותר קלקול המוסריות שתמציתו היא שפ"ד, וחסרון השלמה האנושית, מיעוט הדמות". (שם סימן ל"ח)

החיים מן זוהמתם. הנעם נמשך ממקור קודש עליון, ממקור אור החיים. הוא מתגלה בנשמה קדושה לפי ערך קדושתה, לפי אותו הערך שהיסוד האידאלי האלוקי הוא מטהר את גסות הבהמיות, והמטרה העליונה של בנין עולם באור החסד, של פרייה ורבייה, היא מושכת בכחה את הכח היסודי של הנטיה המינית ומקדשתו". (עיין אי"ה שבת פ"ח ס"ק ל"ג).

במעשיו של עמרם, בדוגמתו האישית ובלימוד לעם מצוות אלו, קבע עמרם לדורות, שמצוות הנישואין והילודה כרוכות זו בזו ובכך נבנית המשפחה בעם ישראל.

ואכן כך פתח מרן השו"ע את חלק אה"ע (סימן א' סעיף א'): "חייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות וכל מי שאינו עוסק בפריה ורבייה כאלו שופך דמים וממעט את הדמות וגורם לשכינה שתסתלק מישראל". שהרי זהו הלב של מצוות הנישואין בעמ"י (ועפ"ז מובן מדוע אדם ששהה עם אשתו עשר שנים ולא זכה להיפקד יכול לישא אשה אחרת לקיום מצוות פו"ר, עיין שו"ע אה"ע סי' קנ"ד ס"י).

ונראה לומר, שזוהי הסיבה שלא עלה על דעת הפוסקים להתיר לבני זוג להינשא על מנת לדחות את קיום מצוות הילודה (פו"ר), ובכל הפוסקים לא נמצא תשובות על דחיית הריון אחר הנישואין, למעט מקרים של צער לידה גדול וכיו"ב. שהרי בעמ"י לדורותיו היה ברור ומובן מאליו שנישואין וילודה כרוכים זה בזה ובכך נבנית המשפחה בעמ"י. וריבוי הילודה לא רק שלא פוגע בזוגיות ("ודבק באשתו"), אלא אדרבה, הילודה מעצימה את הזוגיות ("והיו לבשר אחד" – ע"י הולד נעשים אחד. רש"י שם). ועמרם

לא". ודרש המכילתא (שם) עה"פ "דבר יום ביומו" – "רבי יהושע אומר: שילקוט אדם להיום ולמחר כעין מערב שבת לשבת. ר' אלעזר המודעי אומר כדי שלא ילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לשבת. דבר יום ביומו – מי שברא יום ברא פרנסתו. מכאן היה רבי אלעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה (הוגה עפ"י גירסת הגר"א שם)".

המן ירד בדרך נס והיו בו שתי סוגי לקיטות. בכל ימות החול (פרט ליום שישי) היו צריכים ללקוט מנה אחת עבור אותו יום בלבד ולהאמין בה' שיזמן להם פרנסתם גם למחרת. ולעומת זאת ביום שישי נצטוו ללקוט לחם משנה מתוך ידיעה שבשבת לא יהיה מה ללקוט.

מתוך שתי הנהגות אלו נחלקו ר' יהושע ור' אלעזר המודעי. ר' יהושע סובר שכיוון שכיום אין לנו הנהגה ניסית ואין לנו מן היורד מן השמים, הרינו צריכים לנהוג בכל יום כמנהג יום שישי ולפעול גם עבור המחר. וכך יש לנהוג בכל ענייני הפרנסה בזמן הזה, בזמן שהנהגת ה' בעולמו היא הנהגה טבעית – שיש לאדם לדאוג ולהשתדל לעתיד ולחסוך ממון כדי שיוכל להתפרנס בזמנים קשים יותר. לעומת זאת ר' אלעזר המודעי סובר שאין צורך להשתדל לעתיד ואדם שיש לו מה לאכול היום לא צריך לדאוג למחר.

ואף שבענייני פרנסה אנו פוסקים להלכה כר' יהושע (ולכן פסק האג"מ שמותר לחסוך ולהשקיע כסף בביטוח חיים וכדו') וכך פסק המשנ"ב (סי' א' ס"ק י"ג) שלא להרבות בהשתדלות, אך משמע שהשתדלות לא מרובה צריך לעשות, מ"מ בענייני ילודה –

ה. יחודיות של מצוות פו"ר

ונראה להוסיף ולומר, שאפי"ן סיבות של קשיים כלכליים לא מנעו מעמ"י להרבות בילודה. צא ולמד מנשות ישראל במצרים: וכי המצב הכלכלי אצלם לא היה קשה? ואעפ"כ הכתוב מעיד "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם". (שמות א' ז').

בכך מובן הוראתו של רבי יהודה החסיד בספר חסידים (סי' תקי"ט) וז"ל:

"לא יחשב הצדיק כשהוא עני, אם אבוא אל אשתי, שמא תהר ממני ואנה אקח לפרנסה, זה ממחוסרי אמונה הוא כל מי שחושב כך, כי הקב"ה מזמין בדדי אשה חלב ליונק כשיוצא ממעי אמו. ואמרו במכילתא: מי שיש לו מה שיאכל היום, ואומר: מה אוכל למחר, הרי זה ממחסרי אמונה".

והוסיף החסיד (שם סי' תק"כ): "אחד היה אומר תדיר: כבר יש לי בן ובת ויש לי צער שאשתי היתה מעוברת כי לא היה עשיר, והיה אומר: איך אפרנס? אמר לו החכם: קדם שהולד נולד, הקב"ה הקדים בדדי אשה החלב, לכן אל תדאג. ולא קבל דבריו והיה מתאונן ונולד לו בן, ואחר זמן חלה הבן ואמר לחכם: התפלל על בני שיחיה. אמר לו: עליך נאמר: (קהלת ה' ה') 'על תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על קולך וחיבל את מעשה ידיך', אלו הבנים, וכתוב: (שם ז' ח') 'טוב אחרית דבר מראשיתו' ומת הולד".

דברי החסיד מקורם מהמכילתא פרשת בשלח (שמות ט"ז ה') על הפסוק "ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתו אם

פסק רבי יהודה החסיד כרבי אלעזר המודעי, וכמו שקודם שהולד נולד הקב"ה מקדים בדדי האשה החלב לפרנס את הילוד, ה"ה בענייני פרנסה הקב"ה ידאג לפרנס ילדיו, ואין לו להימנע מהולדה עקב כך. והדברים מבהילים.

וכשם שבמצרים אומרים חז"ל שבזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל, וזכות זו היתה העצמת הילודה באומה חרף הקשיים, ונשות ישראל במצרים מסרו נפשן על כך, אף בדורנו נזכה להיגאל בזכות נשים צדקניות שיהיה להן מסי"נ למען הילודה בעמ"י וכדברי הגמ' (נדה י"ג ע"ב) "אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף".

ו. סוף דבר

נמצאנו למדים, שנושא המשפחה בכל היבטיו זו המצווה שעמ"י קיבלו כבר במצרים ע"י עמרם, ועמ"י שמר עליו מכל משמר, והיו גדורים בערווה, וכל יוצאי מצרים היו מיוחסים למשפחותם לבית אבותם [אחת היתה שנבעלה למצרי ופרסמה הכתוב" (פסקתא דרב כהנא פסקה י"א אות ו')] כן צריכים אנו בעת הזו – לחזק את נושא קדושת המשפחה על כל היבטיו, ובזכות מצווה יקרה זו שהיא המצווה הראשונה בתורה, והיא התשתית של האומה הישראלית, נזכה לגאולה שלמה בב"א.